

1849

Неначе степом чумаки
Уосени версту проходять,
Отак мене минають годи,
А я байдуже. Книжечки
Мережаю та начиняю
Таки віршами: розважаю
Дурную голову свою,
Та кайдані собі кую
(Як ці добродії дознають).
Нехай собі хоть розіпнуть,
А я бе[з] цього не улежу.
Уже два годи промережав
І третій год оце почну.

1

У Оглаві... Чи по знаку
 Кому цей Оглав білохатий?
 Троха лиш! Треба розказати,
 Щоб з жалю не зробить сміху.
 Од Бориспóля недалеко,
 А буде так, як Бориспóль,
 І досі ще стоїть любенько
 Рядок на вигоні тополь,
 Неначе з Оглава дівчата
 Ватагу вийшли виглядати.
 Та й стали. Буде вже давно —
 Отут, бувало, із-за тину
 Вилась квасоля по тичині,
 І з оболонками вікно
 В садочок літом одчинялось,
 І хата, бачите, була
 За тином, сотникова хата.
 А сотник був собі багатий,
 То в його, знаєте, росло
 На Божій харчі за дитину

Чиєсь байстря. А може, й так
 Узав собі старий козак
 Чию сирітку за дитину
 Та й доглядає в затишку,
 Як квіточку, чужу дочку.
 А сина (сотник був жонатий,
 Та жінка вмерла), сина дав
 У бурсу в Київ обучатись,
 А сам Настусю піджидав,
 Таки годованку, щоб з нею
 Собі зробитися ріднею.
 Не сина з нею поєднать,
 А забандюрилось старому
 Самому в дурнях побувать.
 А щоб не знать було нікому,
 То ще й не радився ні з ким.
 А тільки сам собі гадає...
 А жіночки... лихий їх знає!
 Уже сміялися над ним!
 Вони цю страву носом чують.

.....

Сидить сотник на причілку
 Та думку гадає,
 А Настуся по садочку
 Пташкою літає.
 То посидить коло його,
 Руку поцілує,
 То ўсами страшенними
 Сивими пустує, —
 Ну, звичайне, як дитина
 Пестує старого.
 А старому не до того,
 Іншого якогось,
 Гріховного пестування
 Старе тіло просить!..
 І пальцями старий сотник
 Настусині коси,
 Мов дві гадини великі,
 Докупи сплітає,
 То розплете та круг шиї
 Тричі обмотає!..
 А вона, моя голубка,
 Нічого не знає.

Мов кошеля на припічку
 З старим котом грає...

С.

Та одчепись, божевільна.
 Дивись лишень, коси,
 Мов русалка, розтріпала...
 А чому ти й досі
 Ніколи не вплетеш кісники
 Оті, що тітка привезла?..

N.

Якби пустили на музики,
 То я б кісники заплела,
 Наділа б жовті черевики,
 Червону б юпку одягла,
 Заквітчала б барвінком коси...

С.

Стривай, стривай, простоволоса!
 Дурненька, де б же ти взяла
 Того барвінку завітчатись?

N.

А коло тину! Там такий
 Поріс зелений, та хрещатий,
 Та синій! Синій-голубий
 Зацвів...

С.

Не будеш дівувати.

N.

А що ж, умру хіба?

С.

Ба ні,
 А снилось восени мені,

Тойді, як щѣпи ми щѣпили...
 Як приймуться... мені приснилось,
 Як приймуться, то восени
 Ти вийдеш заміж.

N.

Схаменись!!

І щѣпи ваші поламаю...

C.

І як барвінок зацвіте...

N.

То я й барвінок позриваю.

C.

А од весілля не втечеш!

N.

Ба ні, втечу, та ще й заплачу.

Плаче.

C.

Дурна ти, Насте, як я бачу,

І посміяться не даси...

Хіба не бачиш, я жартую.

Піди лиш скрипку принеси

Та з лиха гарно потанцюєш,

А я заграю...

N.

Добре, тату.

І веселенька шасть у хату.

C.

Ні, трохи треба подождать.

Воно б то так! Та от що, брате:

Літа не ждуть! літа летять,

А думка проклята марою
 До серця так і приросла...
 А ти вже й скрипку принесла?
 Яку ж ми вчистимо з тобою?

N.

Е, ні, стривайте, цур не грать.

А то не буду й танцювать,

Поки барвінку не нарву

Та не завітчаюсь. Я з'араз!

*Іде недалечко, рве барвінок,
 квітчається і співає. А сот-
 ник налагожує скрипку.*

C.

Отже одна вже й увірвалась.

Стривай, і другу увірву...

N.

*Вертається завітчана,
 співаючи*

«Якби мені крила, крила

Соколинї,

Полетіла б я за милим,

За дружиною.

Полетіла б у діброву,

У зелений гай,

Полетіла б, чорноброва,

За тихий Дунай».

*Тим часом, як вона співає,
 у садочок входить молодий
 хлопець в солом'яному*

*брили, в короткому синьому
жупанку, в зелених шарова-
рах, з торбиною за плечима
і з нагаєм.*

Петро

З тим днем, що сьогодні!
Боже, помагай!

Н.

Тату! тату! Петро! Петро!
Із Києва прийшов!

С.

А, видом видати, слухом слухати.
Чи по волі, чи по неволі?

П.

По волі, тату, та ще й богословом...

С.

Ов!

Н.

Богословом?! Аж страшно!

С.

Дурна, чого ти боїшся!

*Підходить до сина,
хрестить його і цілує.*

Боже тебе благослови, моя дитино!
Настусю! Поведи його в покої та
нагодуй, бо він ще, може, й не обідав.

П.

Та таки й так.

Іде в світлицю з Настусею.

С. Сам.

І даровав же мені Бог
Таке дитя, такого сина!
І богослов уже. Причина,
Причина мудра.

Задумується.

Чого!

Чого я думаю? У попи,
А як не схоче, то на Січ.
І там не згине вражий хлопець.
Іти лиш в хату... От ще річ:
Заставить треба богослова,
Щоб дома байдиків не бив,
Щоб він, гуляючи, навчив
Настусю заповідь, щоб знову
Не довелось дяка наймать,
Як для покойної. А знаю,
Без цього вже не повинчає
Отець Хома... Піти сказати,
А то забуду...

Іде в хату.

—

Жить би, жить, хвалити Бога,
Кохатися в дітях,
Так же ні, самому треба
Себе одурити,

Оженитися старому
 На такій дитині!
 Схаменися, не женися,
 І вона загине,
 І сам сивим посмішищем
 Будеш в своїй хаті,
 Будеш сам оте весілля
 Повік проклинати,
 Будеш плакати, і нікому
 Ті сльози старечі
 Буде втерти, не женися!
 І гич не до речі!
 Дивися: рай кругом тебе
 І діти, як квіти,
 За що ж ти їх, молоденькі,
 Думаєш убити?
 Ні, старий мій чепуриться,
 Аж бридко дивиться!
 А Настуся з богословом
 Заповіді вчиться.
 Он дивіться: у садочок
 Вийшли погуляти.
 Удвох собі похожають,
 Мов ті голуб'ята.
 А старого нема дома,
 То їм своя воля

Награтися. Дивіться:
 Там, коло тополі,
 Стали собі та й дивляться
 Одно на другого.
 Отак ангели святії
 Дивляться на Бога,
 Як вони одно на друге.
 І Петрусь питає:
 П.
 Чом же ти оце, Настусю,
 Справді не читаєш?
 Н.
 А хіба я школяр, чи що?
 Не хочу, та й годі.
 П.
 Хоч одну невеличку заповідь
 Сьогодні вивчи, хоть п'яту.
 Н.
 І п'ятої, і шостої, ніякої не хочу.
 П.
 То піп і не вінчатиме
 ніколи, як не вмітимеш!
 Н.
 Байдуже, нехай собі не вінчає.
 П.
 А зо мною?

Н.

І з тобою нехай собі... Е, ні,
нехай повінчає!..

П.

Та читай же, а то...

Н.

А то що ти зробиш?

П.

Поцілую, ось побачиш!

Н.

Хоч як хочеш цілуй собі,
а я таки не читатиму!

П.

Цілує її і промов[ляє]

Оце тобі раз! Оце тобі два!

*А сотник виглядає з-за тину
і входить в хату, не давши
знаку.*

Н.

Пручається

Годі-бо вже, годі! Незабаром
батько прийде, треба справді
читать.

П.

А! тепер і читать!

С.

Виходить з хати.

Діти, годі вже вам учитися.
Чи не час обідать?

П. і Н. мовчки ідуть у хату.

С. Сам.

Навчилась, нічого сказати!
Оце дитина! Ні, Настусю,
Я коло тебе захожуся
Тепер, лебедонько, не так!
Поки сто раз не поцілує,
Й читать не хоче! А бурсак!
Собачий сину, знаєш смак.
Ось я тебе попомуштрую
Не так, як в бурсі!.. Помелом!
Щоб духу в хаті не було!
Великий світ наш, не загинеш!
Дивися, пся його личина!
Оце-то так, що богослов!
У батька краде! Добре, свату!
Які-то стали люде злі!..
А що-то діється у хаті?
Там знову, знать, мої малі
Читають... Треба розігнати.

—

Отакі батьки на світі,
Нащо вони дітям?
На наругу перед Богом.
А шануйте, чтіте,

Поважайте його, діти,
 Бо то батько сивий!
 Батько мудрий! Добре отим
 Сиротам щасливим,
 Що не мають отих батьків,
 То й не согрішають.

*Настуся вибігає заплакана
 з хати.*

Не дає і пообідать,
 В Київ проганяє.
 А Боже мій милостивий,
 Що мені робити?
 Помандрую!

Дивиться в хату.

Замірився!

Ух! Який сердитий!
 Та не вдарить... А я таки
 У Київ з Петрусем
 Помандрую, хоч що хочеш!
 Я не побоюся,
 Серед ночі помандрую.
 А відьма злякає?!
 Ні, не зляка.

Загляда знову.

Сердешенький!

Книжечки складає
 У торбину і бріль бере,

Прощай, моє любе,
 Моє серце!.. Увечері?..
 За царину?.. Буду!
 Ранше буду! Ось на, лови!

Кидає через тин цвіток.

Чуєш! Дожидайся ж!

Виходить С.

Настуся співає.

«Не ходи, не нуди, не залицяйся,
 Не сватай, не піду, не сподівайся».

С.

А їй байдуже! мов не знає!
 Неначе та сорока, скаче.
 Настусю! Чом же ти не плачеш?
 Аджеж Петруся вже немає.

Н.

Дивітеся, яка печаль!

То й плачте, коли жаль...

С.

Мені байдуже.

Н.

А мені

Ще байдужіше, він не мій.

А я вже заповіді знаю

Усі до одної!

С.

Усі?

Н.

Нехай хоч зараз сповідає
 Отець Хома ваш голосний!

С.

А повинчаємось в неділю?

N.

Авжеж! Так ми ще не говіли;
Як одговіємось — тойді.

С.

Цілує її.

Моя голубко сизокрила!
Моя ти ягідко!..

Танцює і пригово[рює].

«У горох
Вчотирьох
Уночі ходила.
Уночі
Ходячи,
Намисто згубила».

N.

Та годі вам уже з тим намистом. Ішли б швидше до
отця Хоми та порадилися, от що!

С.

Правда, правда, моя квіточко! Побіжу ж я шви-
денько, а ти тут, моя любко, погуляй собі тихенько
та завітчайся. Та не жди мене, бо бути має, що я
остануся і на вечерню.

Цілує її і йде.

N.

Добре, добре, не ждатиму.
Не ждатиму, не ждатиму,
У свитину вдягатимусь,
У намисто уберуся,
Доганятиму Петруся.

Обнімемось, поцілуємось, поберемося за рученьки
та й підем удвох собі аж у Київ. Треба завітчать-
ся, — може, в останній раз, бо він казав, що у Бро-
варях і повинчаємося.

Квітчається і співає.

«Ой піду я не берегом-лугом,
Зострінуся з несуженим другом.
Здоров, здоров, несужений друже!
Любилися ми з тобою дуже.
Любилися, та не побралися,
Тільки жалю серцю набралися».

Оце нагадала яку! Цур їй, яка погана! Побіжу лиш
швидше. Оставайтесь здорові, мої високії тополі і
хрещатий мій барвіночку.

Виходить.

—

Іде додому уночі
П'янений сотник, а йдучи
Собі веселий розмовляє:
— Нехай і наших люде знають!
Нехай і сивий, і горбатий,
А ми!.. хе! хе! а ми жонаті!
А ми!.. — Насилу вліз у хату
Та й ліг собі тихенько спати,
Щоб Настю, бачте, не збудить
Та сорома не наробить.

Уже й «Достойно» оддзвонили,
 Уже додому люде йдуть —
 Не йде Настусенька, не чуть!
 Насилу сотника збудили
 Та розказали: так і так!
 Перехрестився неборак,
 Коня найкращого сідлає
 І скаче в Київ. В Броварях
 Уже повинчана гуляє
 Його Настуся молода!
 Вернувся сотник мій додому,
 Три дні, три ночі не вставав,
 Нікому й слова не сказав
 І не пожалувавсь нікому.

—

.

.

Турбується, заробляє,
 А того не знає,
 Що на старість одуріє
 І все занехаїть.
 Отак тепер і з сотником
 З дурним моїм сталось,
 Розігнав дітей по світу,
 А добро осталось,
 Немає з ким поділити.
 Довелось самóму

Розкидати, розточити,
 І добра нікому
 Не зробити ні на шеляг,
 І притчею стати
 Добрим людям, і óхати
 У холодній хаті
 Під кожухом, і нікому
 Хату затопити
 І вимести... по смітнику
 Ходити, нудити,
 Поки пугач над стріхою
 В вікно не завіє,
 А наймичка холодного
 Трупа не накриє
 Кожушиною старою,
 А ключ од комори
 Із-за пояса украде...

Отак-то горе
 Із сотником оце сталось.
 Не минуло году,
 Як Настусеньки не стало,
 А вже на городі
 Не осталося нічого,
 Свині та телята
 Уже бродять... А барвінок!
 Барвінок хрещатий!

Притоптаний, коло тину
 Засихає, в'яне!
 А сам сотник у кожусі,
 Одутлий, поганий,
 Коло клуні похожає.
 І стоги не вкриті,
 І покої не мазані,
 І сволок не митий,
 І челяді нема дома,
 Й худоби немає,
 А наймичка задрипана,
 Та й та помикає
 Старим паном... Так і треба:
 Не розганяй діток,
 Сивий дурню! Не довго жив
 На свій заробіток
 П'яний сотник. Ще минуло
 Літо коло світа,
 А восени на улиці
 Сотника убито!
 А може, вмер неборака,
 Од шинкарки йдучи?
 Байдуже кому питати.
 Забрали й онучі
 Добрі люди, а самого

Гарно поховали
 У леваді. І хрестика
 Над ним не вкопали.
 Аж жаль його. Був багатий,
 І рідня, і діти
 Єсть у його, а нікому
 Хрест постановити.
 Умер сотник, і покої
 Згнили, повалялись,
 Все пропало, погинуло,
 Тільки і остались,
 Що тополі на вигоні
 Стоять, мов дівчата
 Вийшли з Оглава ватагу
 З поля виглядати.

2

За сонцем хмаронька іде,
 Червоні поли розстилає
 І сонце спатоньки кладе
 У синє море: покриває
 Червоною пеленою,
 Мов мати дитину.
 Очам любо, годиноньку,
 Малую годину
 Ніби серце одпочине,
 З Богом поговорить...
 А туман, неначе ворог,
 Закриває море
 І знову тьма, і не знаєш,
 Де дітися в світі,
 А ніч темная та чорна,
 І довго до світу.

—

3 N. N.

Не додому вночі йдучи
 З куминої хати
 І не спати лягаючи,
 Згадай мене, брате.
 А як прийде нудьга в гості
 Та й на ніч засяде,
 Отойді мене, мій друже,
 Зови на пораду.
 Отойді згадай в пустині,
 Далеко над морем,
 Свого друга веселого,
 Як він горе бере.
 Як він свої думи тиї
 І серце убоге
 Заховавши, ходить собі,
 Та молиться Богу,
 Та згадує Україну
 І тебе, мій друже;
 Та іноді й зажуриться —
 Звичайне, не дуже,
 А так тільки, що надворі
 Наступає свято...

Тяжко його, друже-брате,
 Самому стрічати
 У пустині. Завтра рано
 Заревуть дзвіниці
 В Україні; завтра рано
 Зберуться молитись
 Люде добрі... Завтра рано
 Завіє голодний
 Звір у полі, і повіє
 Ураган холодний.
 І занесе снігом білим
 Курінь — мою хату.
 Отак мені доведеться
 Свято зустрічати.
 Що ж діяти? На те й лихо,
 Щоб з ним людям битись.
 А ти, друже мій єдиний,
 Як маєш журитись,
 Прочитай оцю цидулу
 І знай, що на світі
 Тільки й тяжко, що в пустині
 Та в неволі жити;
 Та й там живуть, хоть погано,
 Що ж діяти маєм.
 [нрзб.] та надія
 З нами умирають.

4

Як маю я журитися,
 Докучати людям,
 Піду собі світ-за-очі —
 Що буде, те й буде.
 Найду долю, одружуся,
 Не найду, втоплюся,
 А не продамся нікому,
 В найми не наймуся.
 Пішов собі світ-за-очі,
 Доля заховалась;
 А воленьку люде добрі
 І не торговали,
 А без торгу закинули
 В далеку неволю...
 Щоб не було *свободного*
 На нашому полі!..

Нащо мені женитися?
 Нащо мені братись?
 Будуть з мене, молодого,
 Сусіди сміятись.
 Оженився, скажуть люде,
 Голодний і голий,
 Занапастив, навіжений,
 Молодую волю.
 Воно й правда. Що ж діяти?
 Навчіть мене, люде,
 Іти хіба до вас в найми?
 Не до ладу буде.
 Не буду я чужі воли
 Пасти, заганяти;
 Не буду я в чужій хаті
 Тестя поважати.
 А буду я красоватись
 В синьому жупані
 На конику вороному
 Перед козаками.

Найду собі чорнобривку
 В степу при долині —
 Високою могилоньку
 На тій Україні.
 На весілля товариші
 Прийдуть погуляти
 Та принесуть самопали,
 Привезуть гармати.
 Як привезуть молодого
 У нову світлицю
 Загомонять самопали,
 І ті гаківниці.
 Як положать молодого
 В новій хаті спати,
 Заспіває, мов та мати,
 Велика гармата.
 Співатиме, кричатиме
 Не одну годину.
 І рознесе мою славу
 По всій Україні.

6

Ой крикнули сірі гуси
 В ярú на ставú;
 Стала слава недобрая
 Про тую вдову.
 Не так слава, не так слава,
 Як той поговір,
 Що заїздив козак з Січі
 До вдови на двір.
 Вечеряли у світлиці,
 Мед-вино пили;
 І в кімнаті на кроваті
 Спочити лягли.
 Не минула слава тая,
 Не марне була!
 Удовиця у м'ясниці
 Сина привела.
 Вигодувала малого,
 До школи дала.
 А із школи його взявши,
 Коня купила,

А коня йому купивши,
 Сідельце сама
 Самим шовком вишива[ла],
 Златом окула
 Одягла його в червоний
 В жупан дорогий,
 Посадила на коника...
 — Гляньте, вороги!
 Подивіться!.. За поводи
 Веде вздовж села.
 Та й привела до обозу;
 В військо оддала...
 А сама остригла коси,
 В черниці пішла.

7

Якби тобі довелося
В нас попанувати,
То знав би ти, пане-брате,
Як їх називати,
Отих твоїх безталанних
Дівчаток накритих.
А то верзеш біси зна що
Та й думаєш... Ми то!
Ми то людям покажемо
Оцих безталанних
Та навчимо шануватись
Паничів поганих!..
Шкода й праці! Поки села,
Поки пани в селах,
Будуть собі тинятися
Покритки веселі
По шиночках з москалями.
І не турбуйсь, брате! —
Нехай буде так, як буде...
А все одну нате.
Оцю одну не покритку,
А так собі...

Дівчата на луці гребли,
 А парубки копиці клали,
 Та, знай, на сонце позирали,
 Та нісенітницю верзли.
 Звичайне, хлопці. А дівчата,
 Мов ті сороки, цокотали
 Та, знай, по воду учащали
 У яр погуляти.
 Найкраща з усього села
 Давненько вже пішла,
 Узявши глечик, та й немає,
 А лановий і не шукає!
 Мов і не бачить! Не новий!
 Оцей поганий лановий,
 Стара собака та ще й бита!
 У балці стало щось кричать.
 Побігли хлопці рятувать.
 Аж там їх пан несамовитий
 Дівчину мордує!
 — Гвалт, ратуйте! люде добрі! —
 Ніхто не ратує!
 Тільки хлопець. Перехрестивсь
 Та вилами пана
 І просадив, мов ту жабу.
 Застогнав поганий.

Та й опрігся! — Порадилися,
 Дали в город знати,
 Суд наїхав... Поховали,
 Попились завзято
 Судовики. Закували
 Хлопця молодого
 Та в тюрму захвасували...
 Та й більше нічого!

—

На верстовім шляху в полі
 Корчма під вербою,
 Ішов етап із городу
 Та й став під корчмою
 Одпочити в холодочку
 Та води напитись,
 Як-то дадуть! бо бува[є]
 Далеко носити,
 То й вибачить таки треба!
 А тим часом стали
 Коло корчми аж три тройки,
 Дзвоники брязчали,
 Грала музика троїста,
 Люде гомоніли

Та весільної співали,
 Бо було весілля.
 Молодую везли в хутір
 Та так опинились
 Коло корчми. Коні бідні,
 Бачте, потомились!
 Он як хропуть! Що ж це сталось!
 Плакати перестала
 Молода їх? Вона того
 В залізах пізнала,
 Того хлопця молодого,
 Що заколов пана.
 Та й нікому й не сказала,
 А придане п'яні
 Не пізнали! — й не бачили,
 Як перелякалась
 Молода їх арестанта,
 І як потім стала
 Розмовлять з ним — і отдала
 Перстень молодого
 Ресторантові! Не бачили
 Придани нічого!
 Це та сама молодая,
 Що сей безталанний

Вирвав вилами у пана.
 І несе кайдани,
 У Сибір несе за неї...
 Якби хоч любились?
 То й не жаль було б сіроми.
 А то так случилось,
 Просто з запалу та й годі...
 Молодії сіли
 Та й поїхали додому,
 І етап в дорогу
 Забрякотав кайданами,
 Помолившись Богу
 За молоду, бо молода
 Всіх почастивала.
 Приїхали. — Заспівали
 Та затанцювали
 До вечера, а ввечері
 Молоду шукали!
 Та не найшли, не дознались,
 Де вона поділась!
 І сльозами умилося
 Веселе весілля!
 Молодий той у коморі
 Сам собі ночує,
 А молода за етапом
 У Сибір мандрує!

Заросли шляхи тернами
 На тую Країну,
 Мабуть, я її навіки,
 Навіки покинув.
 Мабуть, мені не вернутись
 Ніколи додому?
 Мабуть, мені доведеться
 Читати самому
 Оці думи? Боже милий!
 Тяжко мені жити!
 Маю серце широкее —
 Ні з ким поділити!
 Не дав єси мені долі,
 Молодої долі!
 Не давав єси ніколи,
 Ніколи! ніколи!
 Не дав серця молодого
 З тим серцем дівочим
 Поєднати! — Минулися
 Мої дні і ночі
 Без радості, молодії!
 Так собі минули
 На чужині. Не найшлося

З ким серцем ділитись,
 А тепер не маю навіть
 З ким поговорити!..
 Тяжко мені, Боже милий,
 Носити самому
 Оці думи. І не ділить
 Ні з ким, і нікому
 Не сказать святого слова,
 І душу убогу
 Не радовать, і не корить
 Чоловіка злого.
 І умерти!.. О Господи!
 Дай мені хоч глянуть
 На народ отой убитий,
 На тую Україну!

—

Не дай мені згинуть
 На чужині, дай хоч глянуть
 На тую Країну

9

Зацвіла в долині
 Червона калина,
 Ніби засміялась
 Дівчина в долині.
 Любо, любо стало,
 Пташечка зраділа
 І защебетала.
 А вранці в неділю
 З біленької хати
 Вийшла погуляти
 Дівчина в долину.
 І вийшов до неї
 З зеленого гаю
 Козак молоденький;
 Цілує, вітає,
 За руки хватає,
 І йдуть по долині
 Тихою ходою,
 Як діточок двоє,
 Під тую калину.
 Прийшли, посідали
 І поцілювались.

Якого ж ми раю
 У Бога благаєм?
 І самі не знаєм!
 Рай у вічі лізе,
 А ми в церкву лізем,
 Заплющивши очі, —
 Такого не хочем.
 Сказав би я правду,
 Та що з неї буде?
 Самому завадить,
 А попам та людям
 Однаково буде.

—

10

У нашім раї на землі
 Нічого кращого немає,
 Як мати молодая
 З своїм дитяточком малим.
 Буває, іноді дивлюся,
 Дивлюся довго! і печаль
 Охватить душу; стане жаль
 Мені її, і зажурюся,
 І перед нею помолюся,
 Мов перед образом святим
 Тієї Матері святої,
 Що в мир наш Бога принесла...
 (А ми! Хвала нам! і хвала!
 Дарма що Бог, що ми не стоїм
 І волосочка одного,
 Таки повісили його!)

Тепер їй любо, любо жити.
 Вона серед ночі встає,
 І стереже добро своє,
 І дожидає того світу,
 Щоб знов на його надивитись,
 Наговоритись. — Це моє!

Моє! — І дивиться на його,
 І молиться за його Богу,
 І вийде з дому погулять
 Гордіше самої цариці,
 Щоб людям, бачте, пока[за]ть.
 — Дивіться, люде! Подивіться!
 Моє найкраще над всіми! —
 І ненароком інший гляне.
 Весела, рада, Боже мій!
 Несе додому свого Йвана.
 І їй здається, все село
 Весь день дивилося на його,
 Що тільки й дива там було,
 А більше не було нічого.
 Щасливая!

Літа минають

Потроху діти виростають,
 І вирости, і розійшлись
 На заробітки, в москалі.
 А ти осталася, небого!
 І не осталося нікого
 З тобою дома. Нагоди
 Старої нічим одягти!

І витопить зимою хати!
 А ти нездужаєш і встати,
 Щоб хоч огонь той розвести.
 В холодній молишся оселі
 За їх, за діточок.

А ти,
 Великомученице! Села
 Минаєш, плачучи, вночі.
 І полем-степом ідучи,
 Свого ти сина закриваєш.
 Бо й пташка іноді пізнає
 І защебече: — Он байстря
 Несе покритка на базар.

Безталанная! Де ділась
 Краса твоя тая,
 Що всі люде дивувались?
 Пропала, немає!
 Все дитиночка забрала
 І вигнала з хати,
 І ходиш ти замучена,
 Ніби з хреста знята
 Старці тебе цураються,
 Неначе прокази.

А воно таке маленьке,
 Воно ще й не лазить.
 І коли-то воно стане
 Гратися, промовить
 Слово *мамо*. Великеє,
 Найкращеє слово!
 Ти зрадієш; і розкажеш,
 Розкажеш правдиво
 Про москаля лукавого
 І будеш щаслива.
 Та не довго. Бо не дійде
 До зросту дитина,
 Піде собі сліпця водить,
 А тебе покине
 Калікою на розпутті,
 Щоб собак дражнила,
 Та ще й вилає. За те, бач,
 Що на світ родила.
 І за те ще, що так тяжко
 Так тяжко любила!
 І любитимеш, небого,
 Поки не загинеш
 На морозі межі псами
 Де-небудь під тином.

Отим мені і жаль стане
 Матері-небоги,
 Що вона його так любить,
 Так гине за його,
 За те чадо поганеє,
 Занапастить в світі
 Найкраще добро своє —
 Молодії літа.
 А воно, буває, з його
 Не вийде нічого.
 Або вийде недолюдок,
 Сатана безрога!
 І ніколи із байстряти
 Не матиме мати
 Собі доброї дитини,
 Хоч вона й багата!

Добре отим панам жити,
 Нічого не знають,
 І не знають, як ті діти
 У їх виростають.
 Бо матері там не маю[ть],
 А мамку наймають.

—

11

У Великдень на солоні
 Против сонця діти
 Грались собі крашанками
 Та й стали хвалитись
 Обновами. Кому к святкам
 З лиштвою пошили
 Сорочечку. А тій стьожку,
 Тій стрічку купили.
 Кому шапочку смушеву,
 Чобітки шкапові,
 Кому свитку. Одна тільки
 Сидить без обнови
 Сиріточка, рученята
 Сховавши в рукава.
 — Мені мати купувала.
 — Мені батько справив.
 — А мені хрещена мати
 Лиштву вишивала.
 — А я в попа обідала. —
 Сирітка сказала.

—

12

Було, роблю що, чи гуляю,
 Чи Богу молюся,
 Усе думаю про його
 І чогось боюся.
 Дурна була, молодая, —
 Я все виглядала,
 Чи не шле за рушниками...
 І не сподівалась,
 Що він мене, дурну, дурить,
 А серце боліло,
 Ніби знало, що так буде,
 Сказати не вміло.
 А якби було сказало,
 То я б не любила,
 Може, була б до криниці
 У гай не ходила,
 А то вранці і ввечері
 Ходила, гуляла...
 Доходилась, осталася,
 Навіки осталась
 Дівувати; тяжко мені
 У матері в хаті
 Старітись. А свої
 Вже хати не мати!
 А ще й досі, чи роблю що,
 Чи то так гуляю,
 Усе думаю про його,
 І сама не знаю,
 Чого думаю! Чого я
 У той гай ходила?
 І за що його так довго,
 Так тяжко любила!

14

Мов за подушне, оступили
 Оце мене на чужині
 Нудьга і осінь. Боже милий,
 Де заховатися мені?
 Що діяти? Уже й гуляю
 По цім *Аралу**, і пишу.
 Віршую нищечком, грішу.
 Бог зна колишнії случаї
 В душі своїй перебираю
 Та списую; щоб та печаль
 Не перлася, як той москаль,
 В самотню душу. Лютий злодій
 Нудьга впирається, та й годі!

—

* *Остров*

15

Не жаль на злого, кругом його
І слава сторожем стоїть.
А жаль на доброго такого,
Що й славу вміє одурить.

І досі нудно, як згадаю
Готический с часами дом;
Село обідране кругом;
І шапочку мужик знімає,
Як флаг забачить! дома пан!
А пан, як бачите
Потомок гетьмана дурного,
І презавзятий *патріот*;
І християнин ще до того.
У Київ їздить всякий год,
У світі ходить меж панами,
І вольнодумствує в шинку,
І п'є горілку з мужиками.
Отут він весь, хоч надрюкуй.
Ба ні, брешу... в селі дівчаток
.
Та ще байстрят своїх десяток

У год подержить до хреста.
.
Кругом, як бачите, паскуда
Чому ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
. За що люде
Його возносять, як те чудо!
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матір попроси,
То отдасте... Зовуть *світилом*
Кривого п'яного Петра
І покровителем добра,
І патріотом. Боже милий!
А де ж та правда на землі?
.
Не жаль мені, їй-богу,
На Петра Кривого,
А жаль великий на людей
.

16

Немає гірше, як в неволі
 Про волю згадувать. А я
 Про тебе, воленько моя,
 Оце нагадую. Ніколи
 Ти не здавалася мені
 Такою свіжо молодою
 І прехорошою такою,
 Як нині — в дальній стороні
 Та ще й в неволі, степ і море
 Посиніли синіше,
 І лютеє лихеє горе
 Погіршало ще гірше.
 А ти, моя єдина,
 Ведеш за собою
 Літа мої молодії,
 І передо мною
 Ніби з моря виступають
 Широкії сѣла
 З вишневими садочками
 І люде веселі.

І те село, і ті люде,
 Де мене, мов брата,
 Привітали!.. Чи жива ти,
 Старенькая мати?
 Чи збираються ще й досі
 Веселії гості
 Погуляти у старої,
 Погуляти просто,
 По-давньому, як то кажуть,
 Од світу до світу?
 А ви, мої молодії
 Веселії діти,
 Рожевії дівчаточка...
 І досі в старої
 Танцюєте, красуетесь...
 А ти, мій покою!
 Моє свято чорнобриве,
 І досі меж ними
 Царицею похожаєш?
 І тими очима,
 Аж чорними — голубими,
 І досі чаруєш

Людські душі... люде й досі
 Дивуються всує
 На стан гнучий? Свято моє!
 Єдинеє свято!
 Як зійдуться коло теб[е]
 Рожеві дівчата,
 Защобечуть по-своєму
 Доброму звичаю,
 Нагадають про торішнє,
 Дудочку* згадають
 Може, яка і про мене
 Скаже яке лихо.
 Усміхнися, моє серце,
 Тихесенько-тихо,
 Почервоній, моє любе,
 І більше нічого,
 А я, зоренько, в неволі
 Хвалитиму Бога!

—

* *Танець*

17

Якби зострілися ми знову,
 Чи ти б злякалася, чи ні?
 Якєє тихєє ти б слово
 Сказала б, серденько, мені?
 Ніякого. І не пізнала б.
 А може б, потім і згадала,
 Сказала б: — Снилось дурній! —
 А я зрадів би, моє диво!
 Моя ти доле чорнобрива!
 Коли б недавнє нагадав
 І зарідав би, зарідав,
 Що не осталося правдивим,
 А сном лукавим розійшло[сь],
 Сльозами в воду розлилось.

—

Неначе цвяшок, в серце вбитий,
 Оцю Марину я ношу.
 Давно б списать несамовиту,
 Так що ж? Сказали б, що брешу,
 Що на панів, бачиш, сердитий,
 То все такеє і пишу
 Про їх собачії звичаї...
 Сказали б просто — дурень лає
 За те, що сам крепак,
 Неодукований сіряк.
 Неправда! Єй-богу, не лаю.
 Мені не жаль, що я не пан,
 А жаль мені, і жаль великий
 На просвіщенних християн.

 І звір того не зробить дикий,
 Що ви, б'ючи поклони,
 З братами дієте... Закони
 Катами писані за вас,
 То вам байдуже, в добрий час

У Київ їздите щороку
 Та сповідаєтесь, нівроку,
 У схимника!..
 Та й те сказать,
 Чого я турбуюсь?
 Ані злого, ні доброго
 Я вже не почую.
 А як, кажу, хто не чує,
 То тому й байдуже.
 Прилітай же з України,
 Єдиний мій друже,
 Моя думо пречистая,
 Вірная дружино,
 Та розкажи, моя зоре,
 Про тую Марину,
 Як вона у пана злого
 І за що страдала.
 Та нищечком, щоб не чули
 Або не дознались.
 А то скажуть, що на шляху
 Чинимо розбої,

Та ще дальше запровторають.
 Пропадем обоє

.

.
 Недавно це було.

Через село весілля йшло,

А пан з костьолу їхав,

Чи управитель, а не пан.

За вихилясами придан,

За зиком та за сміхом

Ніхто й не бачив, як проїхав

Той управитель, лях ледачий.

А він так добре бачив,

А надто молодую.

За що пак милує Господь

Лихую твар такую,

Як цей правитель?.. Другий год,

Як він з німецькими плугами

Забрався голий в цей куток.

А що тих бідних покриток

Пустив по світу з байстрюками,

Отже, й нічого! А жонатий

І має двоє діточок,

Як ангеляточок.

Дивітєсь, вийшла погуляти,

Мов краля, пані молодая

З двома маленькими дітьми.

Із коча пан мій вилізає

І посила за молодим.

А потім діточок вітає

І жінку, кралю молодую,

Аж тричі, бідную, цілує.

І, розмовляючи, пішли

Собі в покої... Незабаром

І молодого привели.

(З-весілля та в-гусари).

Назавтра в город одвезли

Та й заголили в москалі!

Отак по нашому звичаю

Не думавши, кончають!

А молода? Мабуть, без пари

Судилось Господом зносить

Красу і молодість... Мов чари,

Розсипалось та розлилось,

І знову в люде довелось
 Проситись в найми? Ні, не знову:
 Вона вже панна покойова,
 Уже Марисею зовуть,
 А не Мариною! Найпаче
 Сердешній плакати не дають,
 Вона ж сховається та й плаче.
 Дурна, їй шкода мужика
 Та жаль святого сіряка,
 А глянь лиш гарно кругом себе —
 І раю кращого не треба,
 Чого ти хочеш, забажай,
 Всього дадуть, та ще й багато!
 Не треба, кажеш, дайте хату!
 Цього вже лучше й не благай,
 Бо це... сама здорова знаєш...
 Дивися, огирем яким
 Сам пан круг тебе похожає,
 Уже чи добрим, чи лихим,
 А будеш панською ріднею,
 Хіба повісишся!..

За нею
 Приходила мати
 У пана просити.

Звелів не пускати,
 А як прийде, бити —
 Що тут їй робити?
 Пішла, ридаючи, в село,
 Одним-одне дитя було
 Та й те пропало

Неначе ворон той летячи
 Про непогоду людям криче,
 Так я про сльози, та печаль,
 Та про байстрят отих ледачих,
 Хоть і нікому їх не жаль,
 Розказую та плачу.
 Мені їх жаль!.. Мій Боже милий,
 Даруй словам святую силу —
 Людськеє серце пробивать,
 Людськії сльози проливать,
 Щоб милость душу осінила,
 Щоб спала тихая печаль
 На очі їх, щоб стало жаль
 Моїх дівчаток, щоб навчились
 Путиами добрими ходити,
 Святого Г'оспода любити

І брата миловать...

Насилу

Прийшла додому, подивилась:

Цвіти за образом святим,

І на вікні стоять цвіти,

На стінах фарбами хрести,

Неначе добрая картина,

Понамальовані... Марина!

І все Марина, все сама!

Тільки Мариночки нема.

І ледве-ледви вийшла з хати,

Пішла на гору, на прокляті

Палати глянуть, та й пішла

Аж до палат, під тином сіла

І ніч цілісіньку сиділа

Та плакала. Уже з села

Ватажники ватагу гнали,

А мати плакала, ридала.

Уже і сонечко зійшло,

Уже й зайшло, смеркати стало,

Не йде, сердешная, в село,

Сидить під тином; проганяли,

Уже й собаками цькували —

Не йде, та й годі

А Марина в сукні білій,

Неначе білиця,

Богу молитесь та плаче,

Замкнута в світлиці.

Опріч пана, у світлицю

Ніхто не вступає,

Сам і їсти їй приносить,

І просить, благає,

Щоб на його подивилась,

Щоб утерла очі...

І дивитися не хоче,

І їсти не хоче.

Мордується лях поганий,

Не зна, що й почати.

А Марина в'яне, сохне

У білих палатах.

Уже й літо минулося,

Зима вже надворі,

А Марина сидить собі,

Уже й не говорить,

І не плаче... Отак її

Доканав, небогу,

Той правитель... а все-таки

Не вдіє нічого,
 Хоч заріж її, та й годі,
 Така вже вродилась.
 Раз увечері зимою
 Марина дивилась
 На ліс чорний, а з-за лісу
 Червоний, діжою,
 Місяць сходив... — І я колись
 Була молодою... —
 Прошептала, задумалась,
 Потім заспівала:

«Хата на помості,
 Наїхали гості,
 Розплітали коси
 Та стрічки знімали,
 А пан просить сала,
 А чорт їсти просить.
 Гуси, гуси білі
 В ірій полетіли,
 А сірі на море!..»

Завили пси надворі,
 Зареготалися псарі,
 А пан червоний, аж горить,

Іде в світлицю до Марини,
 Як *Кирик* п'яний...

Ніби в хаті,
 На холоді сердешна мати
 Під тином знай собі сидить.
 Стара неначе одуріла.
 Мороз лютує, аж скрипить,
 Луна червона побіліла,
 І сторож боязно кричить,
 Щоб злого пана не збудить.
 Аж глядь — палати зайнялись.
 Пожар! пожар! І де взялися
 Ті люде в Бога? Мов з землі
 Родилися, і тут росли,
 Неначе хвилі, напливали
 Та на пожар той дивувались.
 Та й диво там таки було!
 Марина гола-наголо́
 Перед будинком танцювала
 У парі з матір'ю! — і страх —
 З ножем окровленим в руках
 І приспівувала

«Чи не це ж та кумася,
Що підтикалася!..
Як була я пані
В новому жупані,
Паничі лицялись,
Руку цілували!..»

До матері

А ви до мене на весілля
З того світу прийшли?
Мені вже й косу розплели,
Та пан приїхав... Гиля! Гиля!
Чи то не гуси, то пани,
Дивися, в ірій полетіли,
Агу! Гиля! До сатани.
До чорта в гості! Чуєш! Чуєш!
У Києві всі дзвони дзвонять.
Чи бачиш, он огонь горить,
А пан лежить собі, читає
І просить пити... А ти знаєш,
Що я зарізала його?..
Дивися, онде головнею
Стоїть на комині. Чого,
Чого ти дивишся на неї?

Це мати! мати! Не дивись!
А то з'їси. Ось на, давись!

Дає дулі і співає

«Полюбила москаля,
Та ще й зуби вискаля!
Москалі! москалі!
Запасок навезли,
Паничі
Дукачів,
А поповичі з міста
Навезли намиста!..
Бий, дзвоне, бий,
Хмару розбий,
Нехай хмара
На татари,
А сонечко на христьяне,
Бий, дзвоне, бий!»

Мати

Мариночко, ходімо спать!

Марина

Ходімо спать, бо завтра рано
До церкви підемо; поганий
Дивися, лізе цілувать.
Ось тобі, на!..

Мати

Ходімо спать.

До людей

Хрещені люде, допоможіте!

Марина

Беріть мене! Беріть, в'яжіте,
Ведіть до пана у світлицю!
А ти чи підеш подивиться,
Якою панною Марина
У пана взаперті сидить?
І в'яне, сохне, гине, гине
Твоя єдина дитина,
Твоя Мариночка

Співає

«Ой гиля, гиля, сірії гуси,
Гиля на Дунай.
Зав'язала головоньку,
Тепер сиди та думай».

І пташкам воля, в чистім полі
І пташкам весело літять.
А я зов'янула в неволі.

Плаче

Хоча б намисто було взять,
Оце б повісилась... От бачиш,
Тепер і шкода... хоч топись!
Чого ж ти, мамо моя, плачеш?
Не плач, голубочко, дивись,
Це я, Мариночка твоя!
Дивися, чорная змія

По снігу лізе... Утечу,
У ірій знову полечу,
Бо я зозулею вже стала...
Чи він у гості не приходив?
Убили, мабуть, на війні?
А знаєш, снилося мені:
Удень неначе місяць сходив,
А ми гуляєм понад морем
Удвох собі; дивлюся, зорі
Попадали неначе в воду,
Тільки осталася одна,
Одна-однісінька на небі...
А я, неначе навісна,
В Дунаєві шукаю броду,
З байстрам розхристана бреду,
Сміються люде надо мною,
Зовуть покриткою, дурною,
І ти смієшся, а я плачу,
Ба ні, не плачу, регочусь...
Дивися, як я полечу,
Бо я сова... — Та й замахала,
Неначе крилами, руками
І пострибала через двір
У поле, виючи мов звір.

Пошкандибала стара мати
 Свою Марину доганяти.
 Пани до одного спеклись,
 Неначе добрі поросята,
 Згоріли білії палати,
 А люде тихо розійшлись.
 Марини й матері не стало.
 Уже весною, як орали,
 Два трупи на полі найшли
 І на могилі поховали.

—

19

Неначе праведних дітей,
 Господь, любя своїх людей,
 Послав на землю їм пророка —
 Свою любов благовістить!
 Святому разуму учить.
 Неначе наш Дніпро широкий,
 Слова його лились, текли
 І в серце падали глибоко!
 Огнем невидимим пекли
 Холодні душі. Полюбили
 Того пророка, скрізь ходили
 За ним і сльози, знай, лили.
 А там? Люде, род лукавий!
 Господню святу славу
Розтлили... І чужим богам
 Пожерли жертви, омерзили[сь]
 І пресвятого, горе вам!
 На стогнах каменем побили.
 І праведно Господь великий,
 Мов на звірей тих лютих, диких,

Кайдани повелів кувать,
 Високі тюрми покопать.
 І, роде лютий і жестокий!
 Вомісто кроткого пророка...
 Царя вам повелів послать.

20

На ниву в жито уночі,
 На полі, на роздоллі,
 Зліталися поволі
 Сичі —
 Пожартувать,
 Поміркувать,
 Щоб бідне птаство заступить,
 Орлине царство затопить
 І геть спалить,
 Орла ж повісить на тичині
 І при такій годині
 Республіку зробить!
 І все б, здавалося? А ні,
 Щоб не толочили пашні...
 Воно було б не диво,
 Якби хто інший на тій ниві
 Сильце поставив, а то зирк!
 Таки голісінський мужик
 Поставив любо. Та й пішов
 В копиці спать собі, а рано,
 Не вмившись, зайшов
 Гостей довідать... «Та й погані!

Усі до одного сичі —
 Оце тобі вари й печи!»
 Щоб не нести додому
 Таке добро, то повбивав,
 А інших краться оддав,
 Приборканих, воронам
 І не сказав нікому.

—

21

Меж скалами, неначе злодій,
 Понад Дністром іде вночі
 Козак. І дивиться, йдучи,
 На каламутну темну воду,
 Неначе ворові в очі,
 Неначе вимовити хоче:
 — Дністре, водо каламутна,
 Винеси на волю!
 Або втопи принамені,
 Коли така доля. —
 Та й роздігся на камені,
 У воду кинувся, пливе,
 Аж хвиля синяя реве.
 І, ревучи, на той берег
 Козака виносить.
 Стрепенувся сіромаха —
 І голий, і босий,
 Та на волі, й більш нічого
 У Бога не просить.
 Постривай лиш: може, брате,
 На чужому полі
 Талану того попросиш
 Та тієї долі.

Пішов собі темним яром
 Та співає, йдучи:
 — Ой із-під гори та із-під кручі
 Ішли мажі риплючі.
 А за ними йде та чорнявая
 Та плаче-рида, йдучи. —

Уже як хочете, хоч лайте,
 Хоч і не лайте, й не читайте.
 Про мене... Я і не прошу,
 Для себе, братику, спишу,
 Ще раз те оливо потрачу,
 А може, дасть Бог, і заплачу,
 То й буде з мене

Нумо знов.

Покинув матір і господу,
 Покинув жінку, жаль та й годі.
 На Бессарабію пішов
 Оцей козак; погнало горе
 До моря пити; хоч говорять:
 Аби файда в руках була,
 А хлопа, як того вола,
 У плуг голодного запряжеш.

 Троха лишень, чи так?

Ще змалку з матір'ю старою
 Ходив з торбами цей козак,
 Отак і виріс сиротою,
 У наймах: сказано, шарпак,
 То й одружився собі так,
 Узяв хорошу, та убогу,
 Звичайне, наймичку. А пан!..
 (І неталан наш і талан,
 Як кажуть люде, все од Бога)
 Наглядів, клятий! Панські очі!
 Та й ну гостинці засилать.
 Так і гостинців брать не хоче,
 Не хоче й пана закохать!
 Що тут робить? За чоловіка,
 Укоротивши йому віка...
 А жінку можна привітатъ.
 Трохи не сталося отак.
 До нитки звівся мій козак,
 Усе на панщині проклятій,
 А був хазяїн

 А жіночку свою любив
 І — Господи єдиний! —
 Як те паня, як ту дитину,
 У намістах водив!
 Та знемігся неборака,

Хоч продавай хату
 Та йди в найми. Отак його
 Отой пан проклятий
 Допік добре. А жіночка
 Мов цього й не знає,
 У доброму намистечку
 В садочку гуляє —
 Як та краля! — Що тут робить? —
 Сердега міркує. —
 Покину їх та утечу.
 Хто ж їх нагодує?
 Хто догляне? Одна — стара,
 Нездужає встати,
 А другая — молодая,
 Дума погуляти!
 Як же його? Що діяти?
 Горе моє! Горе! —
 Та й пішов, торбину взявши,
 За синєє море!
 Шукать долі. Думав прийти
 Та хоч жінку взяти...
 Стара мати і тут буде
 Віку доживати
 На господі!..
 Так отак-то
 Трапляється в світі.
 Думав жити, поживати
 Та Бога хвалити,

А довелось на чужині
 Тільки сльози лити!
 Більш нічого. Нудно йому
 На чужому полі!
 Всього надбав, роботяга,
 Та не придбав долі!
 Талану того святого...
 Світ Божий не милий.
 Нудно йому на чужині,
 І добро остило!
 Хочеться хоч подивиться
 На свій край на милий!
 На високії могили!
 На степи широкі!
 На садочок! На жіночку,
 Кралю карооку!
 Та й поплив Дністром на сей бік,
 Покинувши волю,
 Бродягою... О Боже мій!
 Якеє ти, поле!
 Своє поле! Яке то ти
 Широке... широке!..
 Як та воля

Прийшов додому уночі.
 Стогнала мати на печі,
 А жінка у коморі спала
 (Бо пан нездужа). Жінка встала,
 Неначе п'явка та, впилась
 І, мов водою, залилась
 Дрібними, як горох, сльозами.
 І це трапляється меж нами,
 Що ніж на серце наставля,
 А сам цілує!.. Ожила
 Моя сердешна молодиця!
 І де ті в Господа взялися
 Усякі штучнії їства?
 Сама ж, неначе нежива,
 На плечі пада... Напоїла,
 І нагодувала,
 І спать його, веселого,
 В коморі поклала!..
 Лежить собі неборака,
 Думає, гадає,
 Як то будем мандрувати,
 І тихо дримає...
 А жіночка молодая
 Кинулась до пана,
 Розказала — отак і так.

.
 Любо та кохано
 Прийшли, взяли сіромаху
 Та й повезли з дому
 Пройдисвіта, волоцюгу...
 Прямо до прийому.

 І там доля не кинула.
 Дослуживсь до чину,
 Та й вернувся в село своє,
 І служить покинув.
 Уже матір поховали
 Громадою люде,
 І пан умер, а жіночка
 Московкою всюду
 Хиляється... і по жидах,
 І по панах, боса...
 Найшов її, подивився...
 І, сивоволосий,
 Підняв руки калічені
 До святого Бога,
 Заридав, як та дитина...
 І простив небогу!

Отак, люде, научайтесь
 Ворогам прощати,
 Як сей неук!
 Де ж нам, грішним,
 Добра цього взяти?

 —

22

І небо невмите, і заспані хвилі;
 І понад берегом геть-геть,
 Неначе п'яний, очерет
 Без вітру гнеться. Боже милий!
 Чи довго буде ще мені
 В оцій незамкнутій тюрмі,
 Понад отим поганим морем...
 Нудити світом? Не говорить,
 Мовчить та гнеться, мов жива,
 В степу високая трава
 Не хоче правдоньки сказати,
 А більше ні в кого спитати!

 —

І виріс я на чужині,
 І сивію в чужому краї:
 То самотньому мені
 Здається — кращого немає
 Нічого в Бога, як Дніпро
 Та наша слава країна...
 Аж бачу, там тільки добро,
 Де нас нема. В лиху годину
 Якось недавно довелось
 Мені заїхати в Україну,
 У те найкраще село...
 У те, де мати повивала
 Мене малого і вночі
 На свічку Богу заробляла;
 Поклони тяжкій б'ючі,
 Пречистій ставила, молила,
 Щоб доля добрая любила
 Її дитину... Добре, мамо,
 Що ти зарані спати лягла,
 А то б ти Бога прокляла

За мій талан.

Аж страх погано
 У тім хорошому селі.
 Чорніше чорної землі
 Блукають люди, повсихали
 Сади зелені, погнили
 Біленькі хати, повалились,
 Стави бур'яном поросли.
 Село неначе погоріло,
 Неначе люде подуріли,
 Німі на панщину ідуть
 І діточок своїх ведуть!..

.
 І я, заплакавши, назад
 Поїхав знову на чужину.

І не в однім отім селі,
 А скрізь на славній Україні
 Людей у ярма запрягли
 Пани лукаві... Гинуть! Гинуть!
 У ярмах лицарські сини,
 А препоганії пани
 Жидам, братам своїм хорошим,

Остатні продають штани...

.....

Погано дуже, страх погано!
В оцій пустині пропадать.
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати — і мовчати!

А як не бачиш того лиха,
То скрізь здається любо, тихо,
І на Україні добро.
Меж гóрами старий Дніпро,
Неначе в молоці дитина,
Красується, любується
На всю Україну.
А понад ним зеленіють
Широкії села,
А у селах у веселих
І люде веселі.
Воно б, може, так і сталось,
Якби не осталось
Сліду панського в Україні.

.....

—

24

Не для людей, тієї слави,
Мережані та кучеряві
Мої вірші віршую я.
Для себе, братія моя!

Мені легшає в неволі,
Як я їх складаю,
І мов з Дніпра далекого
Слова долітають.
І стеляться на папері,
Плачучи, сміючись,
Мов ті діти. І радують
Мою сіру душу
Одинокую... і любо
Любо мені з ними,
Мов батькові багатому
З дітками малими.
І радий я, і веселий,
І Бога благаю,
Щоб не займав моїх діток
В далекому краї.
А іноді... нагадаю
Мою Україну

І заплачу... Боже милий!
 Нехай я загину
 У цій проклятій пустині,
 Та не пусти димом
 Дітей моїх безталанних
 В широкій пустині.
 Нехай ідуть додомоньку
 Мої любі діти
 Та розкажуть, як то тяжко
 Було мені в світі.
 І в сем'ї веселій тихо
 Сумно прочитають
 І сивою головою
 Батько покиває.
 Мати скаже: бодай тії
 Діти не родились.
 А дівчина подумає:
 Я б його любила.

—

25

Коло гаю в чистім полі,
 На самій могилі,
 Дві тополі високії
 Одна одну хилить.
 І без вітру гойдаються,
 Мов борються в полі.
 Ото сестри-чарівниці —
 Отії тополі.

Закохалися обидві
 В одного Івана;
 А Іван, козак звичайний,
 Обох їх не ганив,
 А лицявся то з тією,
 То з другою любо...
 Поки в яру увечері
 Під зеленим дубом
 Не зійшлися усі троє.
 — Отак-то ти, кате!
 Згнуцаєшся над сестрами... —

І пішли шукати
Того зілля, щоб Івана
Завтра отруїти.
Найшли його, накопили,
І стали варити.
Заплакали, заридали,
Зілля наварили...
А назавтра вранці рано
Йвана отруїли.
Поховали коло гаю
В полі на могилі.
Того Йвана сердешного,
І сестри ходили
Що день Божий вранці-рано
Плакати за Йваном,
Поки самі потруїлись
Тим зіллям поганим.
А Бог людям на науку
Поставив їх в полі
На могилі тополями.
І тії тополі

На Івановій могилі,
Коло того гаю,
І без вітру гойдаються,
І вітер гойдає.

26

Якби мені черевики,
 То пішла б я на музики...
 Горенько моє,
 Черевиків немає,
 А музика грає, грає,
 Жалю завдає.
 Ой піду я боса полем,
 Пошукаю свою долю...
 Доленько моя!
 Глянь на мене, чорнобриву,
 Моя доле неправдива...
 Безталанна я.
 Люде добрі на музиках
 У червоних черевиках...
 Я світом нужу.
 Без розкоші, без любові
 Зношу мої чорні брови,
 У наймах зношу.

27

І багата я,
 І вродлива я,
 Та не маю собі пари,
 Безталанная я.
 Тяжко на світі жить
 І нікого не любить,
 Аксамитові жупани
 Одинокій носить.
 Полюбилась би я,
 Одружилась би я
 З чорнобривим сиротою,
 Та не воля моя!
 Батько, мати не сплять,
 На сторожі стоять,
 Не пускають саму мене
 У садочок гулять.
 А хоч пустять, то з ним,
 З рудим, косим, старим
 З моїм нелюбом багатим,
 З моїм ворогом злим!

28

Полюбилася я,
 Одружилася я
 З безталанним сиротою —
 Така доля моя!
 Люде добрії, злі
 Розрізнили, взяли
 Та повезли до прийому —
 Оддали в москалі.
 І московкою я,
 Одиноюкою я
 Нужу світом попідтинню —
 Така доля моя!
 —

29

Породила мене мати
 У високих у палатах,
 Шовком повила.
 У золоті, в аксамиті,
 Мов та квіточка укрита,
 Росла я, росла.
 І виросла всім на диво
 Кароока, чорнобрива,
 Білолиця.
 Убогого полюбила,
 Мати заміж не пустила,
 Осталася я
 У високих у палатах
 Увесь вік свій дівувати,
 Недоля моя.
 Мов билина при долині,
 В одинокій самотині
 Старіюся я.
 На світ Божий не дивлюся,
 Ні до кого не горнуса...

А матір стару...
 Прости мене, моя мати!
 Буду тебе проклинати,
 Поки не умру.

—

30

Ой я свого чоловіка
 В дорогу послала,
 А од шинку та до шинку
 Стежечку топтала.
 Та до куми заходила
 Пшона позичати,
 Отих дітей годувати
 В нетопленій хаті.
 І нагодувала,
 І спати поклала,
 Сама пішла до дядка
 Добувати п'ятака
 Та й заночувала.
 А із Криму чоловік
 Ледве ноги доволік.
 Воли поздыхали,
 Вози поламались,
 З батіжками чумаченьки
 Додому вертались.
 Увійшов у хату,
 Ударивсь об поли:

Лазять діти у запічку
 Голодні і голі.
 — А де ваша, діти, мати? —
 Сердешний питає.
 — Тату! тату! наша мати
 У шинку гуляє.

—

31

Ой виострю товариша,
 Засуну в халяву
 Та піду шукати правди
 І тієї слави.
 Ой піду я не лугами
 І не берегами,
 А піду я не шляхами,
 А понад шляхами.
 Та спитаю в жидовина,
 В багатого пана,
 У шляхтича поганого
 В поганім жупані.
 І у ченця, як трапиться,
 Нехай не гуляє,
 А Святе Письмо читає,
 Людей поучає,
 Щоб брат брата не різали
 Та не окрадали,
 Та в москалі вдовиченка
 Щоб не оддавали.

—

По улиці вітер вие
 Та сніг замітає.
 Попідтинню з торбиною
 Вдова шкандибає
 Під дзвіницею сердешна
 Руки простягати
 До тих самих, до багатих,
 Що сина в салдати
 Позаторік заголили.
 А думала жити...
 Хоч на старість у невістки
 В добрі одпочити.
 А довелось... Виблагала
 Шага у скупого,
 Та Пречистій поставила
 Свічечку... за кого?
 За кого ти б'єш поклони?
 За сина! за сина!
 За Івана єдиного,
 За мою дитину!

Ой сяду я під хатою,
 На улицю гляну,
 Як-то тії дівчата
 Без своєї Ганни,
 Без моєї Ганнусеньки
 У хрещика грають.
 І граються невесело,
 І не так співають
 Чужі діти... а моєї
 Голубки немає.
 У свекрухи десь воркує,
 Мене виглядає.

Закувала зозуленька
 В зеленому гаї,
 Заплакала дівчинонька —
 Дружини немає.
 А дівочі молодії
 Веселії літа,
 Як квіточкі за водою,
 Пливуть з сего світа.
 Якби були батько, мати
 Та були б багаті,
 Було б кому полюбити,
 Було б кому взяти.
 А то нема, сиротою
 Отак і загину,
 Дівуючи в самотині
 Де-небудь під тином.

—

«Ой не п'ється горілочка,
 Не п'ються меді.
 Не будете шинкувати,
 Прокляті жиди.
 Ой не п'ється горілочка,
 А я буду пить.
 Не будете вражі ляхи
 В Україні жить.
 Ходім, брати, у неділю
 У Фастов гуляти:
 Ляхів мордувати,
 На смерть убивати.
 Свого батька козацького
 Будем поминати.
 В *Переп'яті* * ночували,
 Вдосвіта вставали,
 Вранці рано у Фастові
 Козаки гуляли.
 Прийди, батьку, з Межигор'я,
 Семене Палію,

* *Могила*

Подивися ти на Швачку,
 Що він ляхам діє.
 У твоєму у Фастові
 У славному місті.
 Покотились головоньки
 Не сто та й не двісті,
 А із тисяч шляхетська
 Кров почервонила
 І оранди, і костьоли,
 І все затопила.
 Тільки то й не затопили,
 Що церков святую,
 Отам Швачка з козаками
 Співа «Алілуя».
 Хвалить Гóспода, веселий,
 І каже сідлати
 Коня свого вороного;
 У Бихов гуляти.

—

Має погуляти
 У Бихові, в славнім місті,
 З Левченком укупі,
 Потоптати жидівського
 Й шляхетського трупу.

—

36

Ой не п'ються пива-меди,
 Не п'ється вода,
 Прилучилась з чумаченьком
 У степу біда.
 Заболіла головонька,
 Заболів живіт,
 Упав чумак коло воза,
 Упав та й лежить.
 Із Одеси преславної
 Завезли чуму,
 Покинули товариші —
 Горенько йому.
 Воли його коло воза
 Понуро стоять.
 А із степу гайворони
 До його летять.
 — Ой не клюйте, гайворони,
 Чумацького трупу,
 Наклювавшись, подохнете
 Коло мене вкупі.

Ой полетіть, гайворони
 Мої сизокрилі,
 До батечка та скажіте,
 Щоб службу служили
 Та за мою грішну душу
 Псалтир прочитали,
 А дівчині молоденькій
 Скажіть, щоб не ждала.

—

37

На улиці невесело,
 В хаті батько лає,
 А до вдови на досвітки
 Мати не пускає.
 Що ж мені робити,
 Де мені подітись?
 Чи то з іншим полюбитись,
 Чи то утопитись?
 Ой надіну я сережки
 І добре намісто
 Та піду я на ярмарок
 В неділю на місто.
 Скажу йому: сватай мене
 Або одчепися!..
 Бо як мені у матері...
 То лучше топиться.

—

У тієї Катерини
 Хата на помості,
 Із славного Запорожжя
 Наїхали гості.
 Один Семен Босий,
 Другий Іван Голий,
 Третій славний вдовиченко
 Іван Ярошенко.
 «З'їздили ми Польщу
 І всю Україну,
 А не бачили такої,
 Як се Катерина».
 Один каже: «Брате,
 Якби я багатий,
 То оддав би все золото
 Оцій Катерині
 За одну годину».
 Другий каже: «Друже,
 Якби я був дужий,

То оддав би я всю силу
 За одну годину
 Оцій Катерині».
 Третій каже: «Діти,
 Нема того в світі,
 Чого б мені не зробити
 Для цієї Катерини
 За одну годину».

Катерина задумалась
 І третьому каже:
 «Єсть у мене брат єдиний
 У неволі вражій!
 У Криму десь пропадає,
 Хто його достане,
 То той мені, запорожці,
 Дружиною стане».
 Разом повставали,
 Коней посіддали,
 Поїхали визволяти
 Катриного брата.
 Один утопився
 У Дніпровім гирлі,

Другого в Козлові
 На кіл посадили.
 Третій, [Іван] Ярошенко,
 Славний вдовиченко,
 З лютої неволи
 Із Бакчисарау
 Брата визволяє.

Заскрипіли рано двері
 У великій хаті.
 Вставай, вставай, Катерино,
 Брата зустрічати.
 Катерина подивилась
 Та й заголосила:
 «Це не брат мій, це мій милий,
 Я тебе дурила...»
 «Одурила!..» — І Катрина
 Додолу скотилась
 Головонька... «Ходім, брате,
 З поганої хати».

Поїхали запорожці
 Вітер доганяти.
 Катерину чорнобриву
 В полі поховали,
 А славнії запорожці
 В степу побратались.

39

Із-за гаю сонце сходить,
За гай і заходить.
По долині увечері
Козак собі ходить.
Ходить він годину,
Ходить він і другу.
Не виходить дівчинонька
Із темного лугу,
Не виходить дівчинонька...
А з темного лісу
З рушницею і з челяддю
Виходить пан лисий.
Цькують його собаками,
Крутять назад руки
І завдають козакові
Смертельні муки;
У лъох його, сердешного,
Той пан замикає...
А дівчину покриткою
По світу пускає.

40

Ой пішла я у яр за водою,
 Аж там милий гуляє з другою.
 А другая тая,
 Розлучниця злая,
 Багатая сусідонька,
 Вдова молодая.
 А я вчора з нею,
 З сією змією,
 В полі плоскінь вибирала
 Та все й розказала,
 Що як мене любить,
 Женитися буде,
 І до себе злую суку
 Просила в придане.
 Йване мій, Іване,
 Друже мій коханий,
 Побий тебе сила Божа
 На наглій дорозі.

41

Не так тії вороги,
 Як добрії люди —
 І окрадуть, жалкуючи,
 Плачучи, осудять,
 І попросять тебе в хату,
 І будуть вітати,
 І питать тебе про тебе,
 Щоб потім сміятись,
 Щоб з тебе сміятись,
 Щоб тебе добити...
 Без ворогів можна в світі
 Як-небудь прожити.
 А ці добрі люде
 Найдуть тебе всюди,
 І на тім світі добряги
 Тебе не забудуть.

42

Ой люлі, люлі, моя дитино,
 Вдень і вночі.
 Підеш, мій сину, по Україні,
 Нас кленучи.
 Сину мій, сину, не клени тата,
 Не пом'яни.
 Мене, прокляту, я твоя мати,
 Мене клени.
 Мене не стане, не йди ти в люде,
 Іди ти в гай,
 Гай зелененький питать не буде,
 Там і гуляй.
 Найдеш у гаї тую калину,
 То й пригорнись,
 Бо я любила, моя дитино,
 Її колись.
 Як підеш в села, у тії хати,
 То не журись.
 А як побачиш з дітками матір,
 То не дивись.

—

43

Ой коли ти почорніло,
 Зеленеє поле?
 — Почорніло я з вечера
 Та за вашу волю.
 Круг містечка Берестечка
 На чотири милі
 Мене вчора козаченьки
 Своїм трупом крили.
 Та ще мене гайворони
 Укрили з півночі...
 Ключуть очі козацькії,
 А трупу не хочуть.
 Почорніло я, зелене,
 Та за вашу волю...
 Я знов буду зеленіти,
 А ви вже ніколи
 Не вирветеся на волю,
 Будете орати
 Та орючи у кайданах
 Долю проклинати.

—

Туман, туман долиною,
 Добре жити з родиною.
 А ще лучше за горою
 З дружиною молодою.
 Ой піду я темним гаєм,
 Дружиноньки пошукаю.
 Де ти? Де ти, озовися!
 Прийди, серце, пригорнися.
 Нумо, друже, лицятися
 Та поїдем вінчатися,
 Щоб не знали батько, мати,
 Як нас буде піп в'язати.
 Зв'язалася я, не знали,
 Бодай була я пропала.
 Легше було б в труні гнити,
 Як з тобою в світі жити.

—

У неділеньку у святую,
 У досвітнюю годину,
 У славному-преславному
 Місті в Чигирині
 Задзвонили в усі дзвони,
 З гармати стріляли,
 Превелебную громаду
 Докупи скликали.
 З святими коровгами
 Та з Пречистими образами
 Народ з попами
 З усіх церков на гору йде,
 Мов та Божа пчола, гуде.
 З монастиря святого
 У золоті, аж сяє,
 Сам архімандрит вихожає,
 Акафіст читає,
 Поклони покладає.
 Поважно та тихо
 У раннюю пору
 На високу гору

Сходилися полковники.
 І військо, як море,
 З знаменами, з бунчугами
 З Лугу виступало
 Та на трубах виграло.
 І на горі разом стало.
 Замовкли гармати,
 Оніміли дзвони,
 І громада покладає
 Земніє поклони.
 Молебствіє архімандрит
 Сам на горі править,
 Святого Бога просить, хвалить,
 Щоб дав їм мудрості дознати,
 Гетьмана доброго обрати.
 І одногласне, одностайне
 Громада вибрала гетьмана —
 Преславного Лободу Івана,
 Лицаря старого,
 Брата військового.
 У труби затрубили,
 У дзвони задзвонили,

Вдарили з гармати,
 Знаменами, бунчугами
 Гетьмана укрили.
 Гетьман старий ридає,
 До Бога руки знімає,
 Три поклони покладає
 Великій громаді
 І, мов дзвоном дзвонить,
 Говорить:
 — Спасибі вам, панове-молодці,
 Преславнії запорожці,
 За честь, за славу, за повагу,
 Що ви мені учинили,
 А ще б краще ви зробили,
 Якби замість старого
 Та обрали молодого
 Завзятого молóдця,
 Преславного запорожця
 Павла́ Кравченка-Наливайка.
 Я стар чоловік, нездужаю встати,
 Буду йому пораду давати,
 По-батьківській научати,

Як на ляха стати.
 Тепер прелютая година
 На нашій славній Україні.
 Не мені вас, братця,
 На ляха водити.
 Не мені тепер, старому,
 Булаву носити.
 Нехай носить Наливайко
 Козакам на славу,
 Щоб лякались вражі ляхи
 У своїй Варшаві. —
 Громада чмелем загула,
 У дзвони задзвонили,
 Гармата заревла,
 І бунчугами вкрили
 Преславного запорожця
 Павла́ Кравченка-Наливайка.

—

46

У перетику ходила
 По оріхи,
 Мірошника полюбила
 Для потіхи.
 Мельник меле, шеретує,
 Обернеться, поцілує
 Для потіхи.

—

У перетику ходила
 По опеньки,
 Лимаренка полюбила,
 Молоденька.
 Лимар кичку зашиває,
 Мене горне, обнімає,
 Молоденьку.

—

У перетику ходила
 Я по дрова
 Та бондаря полюбила,
 Чорноброва.

Бондар відра набиває,
Мене горне, пригортає,
Чорноброву.

—

Коли хочеш добре знати,
Моя мати,
Кого будеш попереду
Зятем звати —
Усіх, усіх, моя мамо,
У неділеньку зятями
Будеш звати.

—

47

У неділеньку та ранесенько,
Ще сонечко не зіходило,
А я, молоденька,
На шлях, на дорогу
Невеселая виходила.
Я виходила за гай на долину,
Щоб не бачила мати,
Мого молодого
Чумака з дороги
Зострічати.
Ой зострілась я
За тими лозами
Та з чумацькими возами.
Ідуть його воли,
Воли половії,
Ідуть, ремигають,
А чумаченька мого молодого
Коло воликів немає.

Ой копали йому в степу при дорозі
 Та притиками яму,
 Завернули його у тую рогожу
 Та й спустили Івана
 У ту яму глибокою
 На високій могилі.
 Ой Боже милий! милий, милосердий,
 А я так його любила.

—

48

Не тополю високою
 Вітер нагинає,
 Дівчинонька одинока
 Долю зневажає.
 — Бодай тобі, доле,
 У морі втопитись,
 Що не даєш мені й досі
 Ні з ким полюбитись.
 Як дівчата цілуються,
 Як їх обнімають,
 І що тойді їм діється,
 Я й досі не знаю.
 І не знатиму. Ой, мамо,
 Страшно дівувати,
 Увесь вік свій дівувати,
 Ні з ким не кохатись.

—

49

Утоптала стежечку
 Через яр,
 Через гору, серденько,
 На базар.
 Продавала бублики
 Козакам,
 Вторговала, серденько,
 П'ятака.
 Я два шагї, два шаги
 Пропила,
 За копійку дудника
 Найняла.
 Заграй мені, дуднику,
 На дуду,
 Нехай свого лишенька
 Забуду.
 Отака я дівчина,
 Така!
 Сватай мене, серденько,
 Вийду я.

—

50

І широкою долину,
 І високою могилу,
 І вечерню годину,
 І що таке говорили
 Не забуду я.
 Та що з того, розрізнили,
 Розрізнили люде злиє,
 А тепер ми помарніли,
 Літа наші молодії
 Марне пронеслись.
 Зостарілись ми обоє —
 Я в неволі, ти вдовою,
 Не живем, а тільки ходим
 Та згадуєм тії годи,
 Як жили колись.

—

51

Навгороді коло броду
 Барвінок не сходить.
 Чомусь дівчина до броду
 По воду не ходить.
 Навгороді коло тину
 В'яне на тичині
 Хміль зелений, не виходить
 Дівчина з хатини.
 Навгороді коло броду
 Верба похилилась.
 Зажурилась дівчинонька,
 Тяжко зажурилась.
 Плаче, плаче та ридає,
 Як рибонька б'ється...
 А над нею, молодою,
 Поганець сміється.

—

52

Якби мені, мамо, намисто,
 То пішла б я завтра на місто,
 А на місті, мамо, на місті
 Там музика грає троїста.
 А дівчата з парубками
 Кохаються, мамо! мамо!
 Безталанна я!

Ой піду я Богу помолюся,
 Та піду я в найми наймуся,
 Зароблю я, мамо, на кісники
 Та найму троїсті музики.
 Нехай люди не здивують
 Як я, мамо, потанцюю.
 Доленько моя!

Не дай мені вік дівувати,
 Довгі коси плести-заплітати,

Бровенята дома зносити,
Одинокий вік свій прожити.

А поки я заробляю,
Чорні брови полиняють.
Безталанна я!

53

— **Н**е хочу я женитися,
Не хочу я братись,
Не хочу я у запічку
Дітей годувати.
Не хочу я, моя мати,
За плугом ходити,
Аksamитові жупани
На риллі носити.
А піду я одружуся
З моїм вірним другом,
З славним батьком запорозьким
Та з Великим Лугом.
На Хортиці у матері
Буду добре жити,
У аксамиті ходити,
Меди-вина пити. —
Пішов козак нерозумний
Слави добувати,

Осталася сиротою
 Старенькая мати.
 Ой згадала в неділеньку,
 Сідаючи їсти:
 — Нема мого сина Йвана
 І немає вісти. —

Не через два, не три літа,
 Не через чотири
 Вернувся наш запорожець,
 Як та хиря, хиря,
 Обідраний, облатаний,
 Калікою в хату.
 Оце тобі Запорожжя
 І сердешна мати!
 Нема кому привітати,
 Ні з ким пожуритись,
 Треба було б молодому,
 Треба б одружитись.
 Минулися молодії
 Веселії літа,

Немає з ким остилого
 Серденька нагріти.
 Нема кому зострінути,
 Затопити хату,
 Нема кому води тії
 Каліці подати.

—

54 Чума

Чума з лопатою ходила,
 Та гробовища рила, рила,
 Та трупом, трупом начиняла
 І «со святими» не співала,
 Чи городом, чи то селом
 Мете собі, як помелом.
 Весна, садочки зацвіли;
 Неначе полотном укриті,
 Росою Божою умиті,
 Білють. Весело землі,
 Цвіте, красується цвітами,
 Садами темними, лугами.
 А люди біднії в селі,
 Неначе злякані ягнята,
 Позамикалися у хатах
 Та й мруть.
 По улицях воли
 Ревуть голодні, на городі
 Пасуться коні, не виходить
 Ніхто загнать, нагодувать,

Неначе люди тії сплять.
 Заснули, добре, знать, заснули,
 Святу неділеньку забули,
 Бо дзвона вже давно не чуть.
 Сумують комині без диму,
 А за городами, за тином
 Могили чорнії ростуть.
 Під хатами поміж садами,
 Зашиті в шкуру і в смолі,
 Гробокопателі в селі
 Волочать трупи ланцюгами
 За царину — і засипають
 Без домовини. Дні минають,
 Минають місяці — село
 Навік замовкло, оніміло
 І кропивою поросло.
 Гробокопателі ходили,
 Та й ті під хатами лягли.
 Ніхто не вийшов вранці з хати,
 Щоб їх, сердешних, поховати,
 Під хатами і погнили.

Мов оазис, в чистім полі
 Село зеленіє.
 Ніхто в його не заходить,
 Тільки вітер віє
 Та розносить жовте листя
 По жовтому полю.
 Довго воно зеленіло,
 Поки люди з поля
 Пожарище не пустили
 Та не запалили
 Села того зеленого.
 Згоріло, зотліло,
 Попіл вітром розмахало,
 І сліду не стало.
 Отаке-то людям горе
 Чума виробляла.

—

55

І знов мені не привезла
 Нічого почта з України...
 За грішніі, мабуть, діла
 Караюсь я в оцій пустині
 Сердитим Богом. Не мені
 Про теє знать, за що караюсь,
 Та й знать не хочеться мені.
 А серце плаче, як згадаю
 Хоч невеселії случаї
 І невеселії ті дні,
 Що пронеслися надо мною
 В моїй Україні колись
 Колись божились та клялись,
 Братались, сестрились зо мною,
 Поки, мов хмара, розійшлись
 Без сльоз, роси тії святої.
 І довелося знов мені
 Людей на старості... Ні, ні,

Вони з холери повмирили,
 А то б хоч клаптик переслали
 Того паперу

Ой із журби та із жалю,
 Щоб не бачить, як читають
 Листи тії, погуляю,
 Погуляю понад морем
 Та розважу своє горе,
 Та Україну згадаю,
 Та пісеньку заспіваю.
 Люде скажуть, люде зрадять.
 А вона мене порадить,
 І порадить, і розважить,
 І правдоньку мені скаже.

56

В неволі, в самоті немає,
 Нема з ким душу поєднать.
 Та сам в собі когось шукаєш,
 Щоб з ним хоть серцем розмовлять.
 Шукаєш Бога... а находиш
 Таке, що гріх і розказать.
 Отак-то нівечать нас годи
 Та безталання; та ще й те,
 Що літечко моє святе
 Минуло хмарно, що немає
 Ніже єдиного случаю,
 Щоб доладу було згадать.
 Видумаєш, щоб серце вбоге
 Хоч тихим словом розважать,
 Не лізе в голову нічого

.
 Нема з ким душу поєднать,
 А їй так хочеться, так просить
 Хоч слова доброго! не чуть
 І мов у полі сніг заносить
 Неохолонувший той труп.

57

Ой умер, умер батько,
 Умерла і мати,
 Та нема кому в світі
 Порадоньки дати.
 Що мені на світі,
 Сироті, робити?
 Чи йти в люде жити,
 Чи йти утопитись?
 Ой піду я в гай зелений,
 Та посажу руту.
 Якщо зійде моя рута,
 Останусь я тута,
 Прийде, прийде в мою хату
 Хазяїнувати.
 А як же ні, то піду я
 Матері шукати. —
 Посходила рута,
 В гаї зеленіє.
 А дівчина молодая
 У наймах старіє.

58

Не вернувся із походу
 Гусарин-москаль.
 Чого ж мені його шкода,
 Чого його жаль?
 Що на йому жупан куций,
 Що гусарин чорноусий,
 Що Машою звав?
 Ні, того мені не шкода;
 А марніє моя врода,
 Люде не беруть.
 А на улиці дівчата
 Насміхаються, прокляті,
 Московкою звуть.

ОКРЕМІ АВТОГРАФИ

У Оглаві...

За сонцем хмаронька пливе...
Неначе цвяшок, в серце вбитий...

У Оглаві... [Сотник] Чорнові автографи фрагментів
в альбомі 1846 – 1850 р. ІЛ, ф. 1, № 108, арк. 45 (рядки 32 – 51),
55 звор. (рядки 225 – 229), 1 звор. (рядки 228 – 230)

арк. 45 Не сина з нею поєднать,
А забандюрилось самому
Старому в дурнях побу[вать] —
А щоб не знать було нікому,
То ще й не радився ні з ким.
А тільки сам собі гадає...
А жіночки... лихий їх знає!
Уже сміялися над ним!
Вони цю страву носом чують.

Сидить сотник на причілку
Та думку гадає,
А Настуся по садочку
Пташкою літає.
То посидить коло його,
Ручку поцілує,
То усами страшеними
Сивими жартує, —
Ну, звичайне, як дитина,
І гадки не має...

арк. 55
звор.

що богослов
У батька красти. Добре, свату!
Які-то люди стали злі...
А що-то там мої малі?
Знов заходилис[я] у хат[i].

арк. 1
звор.

А що-то діється там в хаті?
Там знову, знать, мої малі
Читають... Треба розігнати.

За сонцем хмаронька іде... Чорновий автограф
рядків 1 – 12 в альбомі 1846 – 1850 р.
ІЛ, ф. 1, № 108, арк. 33

За сонцем хмароньк[а] іде,
Червоні поли розстилає
І сонц[е] спатоньк[и] к[ла]де
У синє море й покриває
Червоною пеленою,
Мов мати дитину.
Очам любо дивуватись,
І серце годину
Годиночку одпочине,
З Богом поговор[и]т[ь]...
Пок[и] туман н[е] застеле,
Широког[о] моря.

Неначе цвяшок, в серце вбитий... [Марина] Автограф
рядків 315 – 325 в альбомі 1846 – 1850 р.
ІЛ, ф. 1, № 108, арк. 36

У поле _
Пошкандибала стара мати
Свою Марину доганяти.
Пани до одного спеклись,
Неначе добрі поросята,
Згоріли білії палати,
А люде тихо розійшлись.
Марини й матері не стало.
Уже весною, як орали,
Два трупи на полі найшли
І на могилі поховали.

ДЖЕРЕЛА ТЕКСТІВ

Вперше повністю публікуються тексти «Оренбурзької (Малої) книжки» за 1849 рік [1].

31 жовтня 1849 р. Шевченко разом з учасниками Аральської експедиції прибув до Оренбурга. Тоді творчий доробок за 1849 рік було зведено поетом з окремих автографів, які не збереглися, та фрагментів [2, 3, 4] у третю «Оренбурзьку (Малу) книжку».

1. «Оренбурзька книжка» або «Мала книжка». — С. 223 – 366.
ІЛ, ф. 1, № 71 — <http://kobzar.ua/item/show/5475>
С. 282 відсутня на сайті kobzar.ua —
текст подається за виданням: Тарас Шевченко. Мала книжка.
Факсимільне видання. — К. 1984. — С. 282

Альбом малюнків із записами народної творчості 1846 - 1850 р.,
ІЛ, ф. 1, № 108 — <http://kobzar.ua/item/show/5418>

2. *У Оглаві... Чи по знаку... [Сотник]* —
Арк. 45, 55 звор., 1 звор.
3. *За сонцем хмаронька іде...* — Арк. 33
4. *Неначе цвяшок, в серце вбитий... [Марина]* — Арк. 36

—

Скорочення:

ІЛ — Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

ПОРЯДОК ЗОШИТІВ

Оренбурзький рукопис (Мала книжка) складається з чотирьох книжечок, позначених роками Шевченкової творчості: 1847, 1848, 1849, 1850. Четверта книжечка починається елегією *Лічу в неволі дні і ночі...*:

І четвертий рік минає
Тихенько, поволі,
І четверту починаю
Книжечку в неволі
Мережати...

Рукопис налічує 27 зошитів (27 аркушів у вісімку — 16 с. у кожному зошиті — разом 432 с.): 1847 — зошити 1 ... 10, 1848 — 11 ... 14, 1849 — 15 ... 23, 1850 — 24 ... 27.

Титульний аркуш (2 сторінки) без номерів сторінок. Посторінкова нумерація починається з третьої сторінки — 1. Тому остання сторінка 27-го зошита — 430. Після неї є ще дві сторінки 231, 231 зворот — початок Титарівни: *Давно се діялось колись...* Первісно ця сторінка була деінде. Де саме — можна визначити, порівнявши остаточну і первісну посторінкову нумерацію. Мабуть сторінка 431 спочатку була між сторінками 426 і 427:

Тепер: 425 - 426, 427 - 428, 429 - 430, 431 - .

Було: 421 - 422, 423 - 424, 425 - 426, 422 - .

Так чи інакше, але «додаткова» с. 431 явно «не на своєму місці».

1906 року літературознавець Василь Доманицький виявив, що хронологія зошитів у Оренбурзькому рукописі (МК) порушена. Зошит 13 книжечки «1848» датується роком 1850, зошит 14 — 1849.

Зошити 18-23 книжечки «1849» датуються роком 1848, а зошити 26, 27 книжечки «1850» — також роком 1848 [1]:

1848 зошити	сторінки	1849 зошити	сторінки	1850 зошити	сторінки
11	159 - 174	15	223 - 238	24	367 - 382
12	175 - 190	16	239 - 254	25	383 - 398
26	399 - 414	17	255 - 270	13	191 - 206
18	271 - 286	14	207 - 222		
19	287 - 302				
20	303 - 318				
21	319 - 334				
22	335 - 350				
23	351 - 366				
27	415 - 430				

Козак Невада

—

1. В. Доманицький. Критичний розслідування над текстом «Кобзаря». — К. 1907. С. 186–187.
<http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002098>
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:1907_-_Vasyl_Domanycki_-_Krytycny_rozslid_nad_tekstom_Kobzaria.pdf

ЗМІСТ

ОРЕНБУРЗЬКА КНИЖКА. 1849

Зошити 15-17 — 1849 рік

- 225 Неначе степом чумаки...
- 226 У Оглаві... Чи по знаку... [Сотник]
- 246 За сонцем хмаронька іде,...
- 247 N. N. Не додому вночі йдучи...
- 249 Як маю я журитися...
- 250 Нащо мені женитися...
- 252 Ой крикнули сірі гуси...
- 255 Якби тобі довелося...
- 260 Заросли шляхи тернами...
- 262 Зацвіла в долині...
- 264 У нашім раї на землі...
- 269 У Великдень на соломі...
- 270 Було, роблю що, чи гуляю...

Зошити 18-23 — 1848 рік

- 271 Мов за подушне, оступили...
- 272 Не жаль на злого, кругом його... [П. С.]
- 274 Немає гірше, як в неволі... [Г. З.]
- 277 Якби зустрілися ми знову...
- 278 Неначе цвяшок, в серце вбитий... [Марина]
- 293 Неначе праведних дітей... [Пророк]
- 295 На ниву в жито уночі... [Сичі]
- 297 Меж скалами, неначе злодій...
- 305 І небо невмите, і заспані хвилі...
- 306 І виріс я на чужині...

■ Поезії, що не увійшли до «Більшої Книжки»

- 309 Не для людей, тієї слави...
- 311 Коло гаю в чистім полі...
- 314 Якби мені черевики...
- 315 І багата я...
- 316 Полюбилася я,...
- 317 Породила мене мати...
- 319 Ой я свого чоловіка...
- 321 Ой виострю товариша...
- 322 По улиці вітер виє...
- 323 Ой сяду я під хатою...
- 324 Закувала зозуленька...
- 325 Швачка. Ой не п'ється горілочка...
- 327 Ой не п'ються пива-меди,...
- 329 На улиці невесело,...
- 330 У тієї Катерини...
- 335 Із-за гаю сонце сходить...
- 336 Ой пішла я у яр за водою...
- 337 Не так тії вороги...
- 338 Ой люлі, люлі, моя дитино...
- 339 Ой коли ти почорніло...
- 340 Туман, туман долиною...
- 341 У неділеньку у святую...
- 345 У перетику ходила...
- 347 У неділеньку та ранесенько...
- 349 Не тополю високою...
- 350 Утоптала стежечку...

- 351 І широкою долину...
352 Навгороді коло броду...
353 Якби мені, мамо, намисто...
■ 355 Не хочу я женитися...
■ 358 Чума
■ 361 І знов мені не привезла...
363 В неволі, в самоті немає...
364 Ой умер, умер батько...
365 Не вернувся із походу...

ОКРЕМІ АВТОГРАФИ. 1849

Альбом малюнків із записами народної творчості 1846 - 1850 р. — ІЛ, ф. 1, № 108.

- 369 *У Оглаві...* [Сотник]. Фрагменти. —
Арк. 45, 55 звор., 1 звор.
371 *За сонцем хмаронька іде...* — Арк. 33
372 *Неначе цвяшок, в серце вбитий...*
[Марина]. — Арк. 36

375 Джерела текстів
376 Порядок зошитів

ОРЕНБУРЗЬКА КНИЖКА
ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

ТАРАС
ШЕВЧЕНКО

1849

КОЗАР НЕКАДА

Львів
2024